

Ukrainian legal system. According to the Partnership and Cooperation Agreement between the EU and Ukraine and the Law of Ukraine "On the State Program for Adaptation of Ukrainian Law to European Union law" Ukraine has gradually approximate national legislation to EU law for further political, legal and economic integration the EU.

One of the components of this process is the effective functioning of the Ukrainian tax system in accordance with recognized European standards.

In author's opinion, the analysis of the Tax Code of Ukraine will be an important step in defining the role of the tax laws in legal ensuring of economic reforms in Ukraine.

The purpose of this article is to define the foundations of the Tax Code of Ukraine and to determine the effect of its positive and negative changes in legal guaranteeing of economic development of Ukraine.

One of the arguments adoption of the Tax Code of Ukraine is the necessity to ensure the stability of the tax law. But, unfortunately, this task has not been completed in full. This codified legislation so complex that literally since the day of its adoption constant amendments are made to it. And till now, unfortunately, the Tax Code of Ukraine is keep changing and updating.

But despite the defects that currently exist in the TCU, we can say with confidence that this codified act occupies a leading position not only in the tax laws, and is important in the financial legislation of Ukraine in general, and commitment to its stability is the key to successful development of the economy of our country.

The market economy involves the active exchange of material goods and their assignment. Those societies in which there is a decentralized ownership and where money is exchanged on the market for the goods, cannot be organized in full accordance with the principles and market economy rationality without taking in account the state's role in managing the economy. One of the main means of state influence on the development of market economy in Ukraine is tax policy. Therefore, despite the existing defects, at present it is difficult to overestimate the importance of the Tax Code of Ukraine in legal guaranteeing of a market economy in our country.

Keywords: *market economy, tax legislation, legal support.*

Надійшла до редакції 19.12.2013

Копєлєв І. Ю.

кандидат економічних наук, доцент
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 334.7

ПОНЯТТЯ ТА РОЛЬ КЛАСТЕРІВ У СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОМУ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Досліджено сутність та роль кластерів у соціально-економічному розвитку України. Проведено аналіз основних засад та джерел формування кластерів та їх впливу на соціально-економічний розвиток країни.

Ключові слова: *кластер, промислова група, регіональна політика держави, національні пріоритети, регіональні детермінанти, територіально-виробничий комплекс, промисловий вузол, енерговиробничий цикл, оптимальна пропорціональність.*

Постановка проблеми. Радикальна трансформація економіки України на шляху комплексного розвитку її продуктивних сил, гармонізації міжрегіональних відносин, оптимізації галузевої та територіальної структури, раціонального використання наявних ресурсів актуалізує впровадження новітніх

технологій управління соціально-економічним розвитком країни на основі створення та розповсюдження локальних територіальних об'єднань взаємопов'язаних суб'єктів господарювання, відомих як кластери.

Ідея кластеризації економіки пройшла апробацію через створення комбінатів, промислових вузлів, фінансово-промислових груп, концернів, територіально-промислових комплексів, фільєрів, кластерів.

Процес глобалізації економіки з його постулатами нівелювання регіонального розвитку й перетворення різних територій на рівноцінні і однаково насправді спонукає до ендogenous розвитку. Внутрішні причини, географічна наближеність, сусідство підприємств, організацій і установ, постачальників послуг залишається визначальним фактором економічної динаміки, створення кластерних моделей.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. У науковій літературі проблемі оптимізації територіальної організації виробництва, новітнім формам комплексного розвитку продуктивних сил регіонів надається значна увага.

В Україні опубліковано значну кількість наукових праць з проблем кластеризації економіки. Так, Ю. Бажал, М. Войнаренко, М. Долішній, І. Смаль, С. Соколенко, С. Романюк та інші вчені і практики сходяться на думці, що кластери – це дійсно перспективна форма територіальної організації виробництва, проте велика кількість питань щодо кластеризації економіки країни залишається невирішеними, деякі з них потребують уточнення та більш докладного розгляду. Наприклад, недостатньо висвітлено генезу кластерів, потребує подальшого аналізу вплив зовнішніх, особливо політичних, факторів на кластеризацію економіки, чекають свого дослідження проблеми забезпечення безпеки кластерів тощо.

Метою дослідження є проведення аналізу основних засад та джерел формування кластерів та їх впливу на соціально-економічний розвиток країни.

Виклад основного матеріалу. Слово «кластер» (англ. – походження) має дуже розгалужений зміст. Як абстракція – це об'єднання декількох однорідних елементів, яке може розглядатися як самостійна одиниця, що характеризується певними властивостями.

В інформаційних технологіях цей термін розуміють як:

- підмножину результатів пошуку, пов'язаних однією темою;
- одиницю збереження даних на гнучких та жорстких дисках комп'ютерів;
- сегмент дискового простору;
- групу комп'ютерів, об'єднаних високошвидкісними каналами зв'язку, що з точки зору користувачів являє собою єдиний апаратний ресурс;
- групу логічно об'єднаних серверів, здатних обробляти ідентичні запити, що використовуються як єдиний ресурс;
- об'єкт, що забезпечує фізично об'єднане збереження даних з різноманітних таблиць з метою прискорення виконання складних запитів і використовується в Oracle Database.

У математиці «кластер» – це клас родинних елементів статистичної сукупності; у хімії – складне об'єднання декількох атомів або молекул; у

ядерній фізиці – група елементарних часток, що корелюються. В астрономії використовуються поняття «зірковий» та «галактичний» кластер. Зірковий кластер (сукупність зірок) – група зірок, пов'язаних одна з одною гравітацією. Галактичний кластер – суперструктура, що містить декілька галактик. У лінгвістиці «кластер» – група близьких мов чи діалектів; у музиці – співзвуччя, що використовується для імітації звуку або шуму, який заповнює весь акустичний простір. На фортепіано кластери створюються натисканням на клавіатуру кулаком, долонею чи ліктем.

Термін «кластер» почав активно використовуватися в економічній думці у 1990-ті рр. у зв'язку з перекладом на російську мову наукових праць відомого представника Гарвардської школи бізнесу, спеціаліста у сфері економічної конкуренції Майкла Юджена Портера, який вважається засновником і популяризатором теорії кластерів та кластеризації.

За визначенням М. Портера, кластери – це «сконцентровані за географічною ознакою групи взаємопов'язаних компаній, спеціалізованих постачальників, постачальників послуг, фірм у відповідних галузях, а також пов'язаних з їх діяльністю організацій (наприклад, університетів, агентств зі стандартизації, торговельних, туристичних, будівельних об'єднань) у певних конкуруючих областях» [1, с. 207].

Найпростіше економічне визначення кластера – це промислова група; розгорнуте визначення – група компаній, що об'єднані територіальним сусідством і спільною діяльністю. Наприклад, вугільний кластер – група підприємств, які представлені шахтами, розрізами, підприємствами з переробки й збагачення, постачальниками обладнання й послуг, маркетинговими й транспортними компаніями, науковими підрозділами, навчальними закладами.

Генезу поняття кластера можна розкрити зверненням до етимології слова. Англійське слово «cluster» – китиця, пучок, жмутик, гроно, кущ. Значення дієслівної форми слова – рости китицями або пучками, від «clot» – створювати грудки, згустки.

Таке розуміння кластера означає, що у нього *не зовнішня*, екзогенна, а *внутрішня*, тобто ендегенна генеза. Кластер, як особлива локальна конфігурація діяльності різноманітних економічних суб'єктів, створюється об'єктивно відповідно до системи закономірностей розміщення продуктивних сил, основними із яких є закономірність:

- територіального розподілу праці;
- регіональної інтеграції господарства;
- територіальної комплексності продуктивних сил;
- територіальної концентрації;
- територіальної диференціації;
- зближення рівнів соціально-економічного розвитку регіонів.

На ґрунті пізнання цих закономірностей розробляються принципи розміщення продуктивних сил, тобто правила діяльності й управління економікою, виробляється економічна політика реалізації законів розміщення продуктивних сил країни.

Отже, кластери мають природну генезу, відтак не можуть бути організованими за командою зверху. Суб'єктивна діяльність людей у руслі еко-

номічного закону раціонального розміщення продуктивних сил стає ката­лізатором кластеризації економіки. Йдеться про науково обґрунтовану ре­гіональну політику держави.

Регіональну політику держави, під якою розуміється система цілей і завдань органів державної влади з управління політичним, економічним і соціальним розвитком регіонів країни, а також дії держави, спрямовані на вирівнювання умов діяльності регіонів та їхніх результатів, підвищення ефективності використання регіональних ресурсів і можливостей, ство­рення умов для такого підвищення, слід відрізнити від внутрішньої полі­тики, що здійснюється органами управління регіону самостійно з ураху­ванням загальнодержавних інтересів.

Внутрішня політика регіонів спрямована на ефективне використання всіх ресурсів конкретного регіону для підвищення добробуту населення, удосконалення структури матеріального виробництва, поліпшення стану навколишнього середовища, розвиток соціальної інфраструктури, спри­яння розвитку підприємництва, економічному й соціальному росту регіо­ну [2, с. 251].

Державна регіональна політика й політика регіонів – це дві частини ці­лого, які взаємодоповнюють і збагачують одна одну. Практика показує, що інтереси окремих територій далеко не завжди збігаються з інтереса­ми держави в цілому й нерідко суперечать інтересам сусідніх територій. У цьому випадку регіональна політика являє собою своєрідний компро­міс між регіональними інтересами держави й місцевими інтересами са­мих регіонів, а її гармонія полягає саме в компромісі загальноукраїнсь­ких і регіональних інтересів, економічній ефективності й соціальній справедливості. Цей компроміс поєднує національні пріоритети та регі­ональні детермінанти.

Національні пріоритети – це національні ідеї, національні постулати чи частини регіональних потенціалів, реалізація або використання яких є більш важливими для національної системи з огляду на пріоритети та інте­реси її розвитку, ніж для регіональної системи за умови недопущення зби­тків у процесі самовідтворення регіональної суспільної системи. *Регіональні детермінанти* – це визначальні для відтворення регіональної суспільної системи ресурси, інформація, ідеї чи постулати і навіть напрями розвитку регіональних господарських комплексів. Безумовно, національні пріоритети і регіональні детермінанти мають бути враховані як у держав­ній регіональній політиці, так й політиці регіонів [3, с. 8-9].

До цілей регіональної політики держави належать:

- створення єдиного економічного простору;
- забезпечення єдиних мінімальних соціальних стандартів і рівного со­ціального захисту, гарантування соціальних прав громадян, установлених Конституцією України, незалежно від економічних можливостей регіонів;
- вирівнювання умов соціально-економічного розвитку регіонів;
- запобігання забрудненню навколишнього середовища, а також лікві­дація наслідків його забруднення, комплексний екологічний захист регіонів;
- пріоритетний розвиток регіонів, що мають особливо важливе стра-

тегічне значення;

- максимальне використання природно-кліматичних особливостей регіонів;
- становлення й забезпечення гарантій місцевого самоврядування;
- гармонізація міжрегіональних взаємовідносин.

Формування кластерів (локальних утворень) дозволяє національній економіці, її галузям підтримувати й розвивати власні конкурентні переваги, оперативно впроваджувати у виробництво досягнення науково-технічного прогресу, різноманітні інновації. Підприємства кластера в процесі взаємного пристосування одне до одного стають носіями загальноприйнятої "комерційної ідеології" і відіграють не тільки роль точок росту внутрішнього ринку, але й бази виходу на ринки інших країн.

Головною ознакою й підставою створення кластерів є підвищення продуктивності використовуваних ресурсів, а головною рисою є те, що вони охоплюють певну територію, тобто є локальним формуванням.

Кластерна ідея спирається не тільки на розробки останніх десятиліть, але й на фундаментальні праці більш раннього часу, а саме на теорію індустріальних округів А. Маршала (1920), теорію промислової дислокації М. Вебера (1929), вчення енерговиробничих циклів Н.Н. Колосовського (1941) та інші.

Вчення радянського вченого Н. Колосовського про енерговиробничі цикли (ЕВЦ) має велике методологічне значення та допомагає визначити перспективи кластеризації економіки країни.

За Н.Н. Колосовським, під енерговиробничим циклом розуміється «вся сукупність виробничих процесів, що послідовно розгортаються в економічному районі на основі сполучення даного виду енергії та сировини, від первинних форм – видобування та збагачення сировини – до отримання усіх видів готової продукції, які можна виробляти на місці, виходячи з наближення виробництва до джерел сировини і енергії й раціонального використання усіх компонентів сировинних й енергетичних ресурсів» [4, с. 144].

Ця типова, стала сукупність виробничих процесів, що взаємообумовлено виникає поряд з основним виробництвом, й лежить в основі формування такої кластерної форми, як територіально-виробничі комплекси.

Територіально-виробничі комплекси (ТВК) – економічно й соціально доцільні поєднання виробничих підприємств та їхніх систем на певній території [5, с. 1443]. Н.Н. Колосовський виокремлює вісім генералізованих ЕВЦ та додає ще дев'ятий – атомної енергії, як перспективний.

Метод ЕВЦ дозволяє визначити ступінь завершеності формування того чи іншого ТВК, виокремити наразі відсутні виробництва, що властиві тому чи іншому ЕВЦ і які в майбутньому мають бути створені.

Разом із тим, на думку автора, енерговиробничі цикли не охоплюють усіх факторів, що формують кластер. Існують соціальні, політичні, воєнні та інші кластерні фактори. Кластер – це відкрита система суспільного виробництва компактною територією, що формується на ґрунті оптимальної пропорційності розвитку продуктивних сил в інтересах задоволення суспільних потреб.

Під оптимальною пропорційністю автор розуміє таке співвідношення та сполучення елементів продуктивних сил (засобів виробництва, робочої сили, підприємств, організацій, установ, різноманітних виробництв тощо), за якого досягається максимум або мінімум основного критерію з урахуванням усіх обмежень, що накладаються умовами, за якими розв'язуються головні суспільні проблеми, тобто задовольняються суспільні потреби та інтереси.

Основний критерій – це показник, що визначає ефективність розв'язання проблеми (завдання), тобто міру відповідності результатів розв'язання проблеми висунутій меті. Якщо йдеться про економічний аспект кластеризації, то як основний критерій може братися економічна ефективність: максимум прибутку або мінімум спільних затрат системи. Якщо мати на увазі оборонний аспект, то потрібними є воєнно-економічні критерії ефективності.

Обмеженнями при формуванні кластера у першу чергу виступають природні умови та ресурси, економічні та воєнно-політичні фактори.

Раціональне, комплексне використання природних ресурсів дозволяє виникнути поряд з основним виробництвом – виробництвом, що має спеціалізацію республіканського чи регіонального значення, – сукупності супутніх виробництв та місцевої промисловості, а підбір та об'єднання підприємств на ґрунті схожості технологічних процесів, кооперування й комбінування призводить до нового, більш високого рівня економічної ефективності. Сполучення основного виробництва, супутніх виробництв, виробничої та соціальної інфраструктури на компактній території призводить до формування найбільш розповсюдженої форми кластерів – промислових вузлів.

Спираючись на виробничу і територіальну ознаки як головні, промислові вузли групують у різні типи й виділяють підтипи: вузли з переважним розвитком галузей добувної промисловості (вугільна, нафтова, газова, металургійна, гірничо-хімічна, будівельних матеріалів); вузли з переважним розвитком галузей обробної промисловості (металообробка, машинобудування, хімічна, нафтохімічна, лісообробка, легка, харчова); вузли з одночасним розвитком галузей добувної й обробної промисловості (вугільно-енергетична, будівельних матеріалів, лісна, деревообробна й лісохімічна, легка й харчова). Промислові вузли з часом об'єднуються в територіально-виробничі комплекси. Що стосується локальних міжгалузевих комплексів, то вони функціонують у межах внутрішньообласних адміністративних районів, економічних вузлів та центрів. На локальній території чітко проявляється взаємодія економічних, демографічних, соціальних структурних елементів. Це є особливо характерним для процесу формування економічних вузлів, де створюється моноцентричний ареал, зв'язаний з ядром. Ядро вузла – це організаційно-господарський центр, що обумовлює його існування й розвиток як цілісної стійкої системи.

Дослідження організації комплексів та в цілому кластеризації економіки країни надає можливість встановити ступінь освоєння її території, відповідність існуючої спеціалізації наявним природним ресурсам, накреслити необхідні зміни у майбутньому й у кінцевому результаті передбачити розробку територіальної моделі народногосподарського комплексу.

З технологічної точки зору кластери сприяють темпам запровадження інновацій, визначають їх напрямок і тим самим створюють фундамент для майбутнього економічного зростання. Об'єднання в кластер як чітка система розповсюдження знань і технологій дає змогу впроваджувати швидкі зміни, оновлювати техніку та технологію. У кластері, коли витрати розподіляються між його учасниками, нижча ціна наукового експерименту, чіткіше бачення та ясніше розуміння ринку, кращі умови доступу до інформації та можливості її аналізу.

Позитивним ефектом розвитку кластерів як форми розвитку інноваційної моделі економіки є: 1) поліпшення зв'язків між державними і громадськими організаціями; 2) створення нового бізнесу у вільних сегментах ринку; 3) підвищення впливовості некомерційних організацій у процесі регіонального розвитку; 4) налагодження міцних зв'язків між виробничою сферою та сферою освіти і науки, що дозволяє скоротити цикл створення та освоєння нових виробів. Важливою формою співробітництва стає зростаюча пряма фінансова підтримка університетів з боку промислових фірм.

Об'єднання в кластери дає можливість залучати фінансові ресурси в нові виробництва через об'єднання спільних можливостей підприємств того чи іншого кластера, залучення інвестицій через спільну участь в інвестиційних програмах, участь у проведенні конкурсних проектів, що фінансуватимуться як гранти, об'єднання спільних фінансових можливостей підприємств для забезпечення гарантій на отримання кредитних ресурсів. При цьому забезпечується обмін інформацією, а також можливість виходу на зовнішні ринки.

Кластерна організація економіки регіону сприятиме розвитку спеціалізації, збільшенню масштабів і покращенню якості виробництва, зменшенню витрат на виробництво та виробничу й соціальну інфраструктуру, загальному підвищенню економічної ефективності, отриманню синергетичного ефекту.

Важливе значення має також соціальний аспект кластерів. Йдеться про почуття єдності, співпрацю людей, зайнятих у спільній діяльності, подолання ними відчуття взаємної недовіри, зайвої конкуренції, цілком реальну надію на розв'язання соціальних проблем за рахунок спільних зусиль.

Висновок. З викладеного можна дійти такого висновку: кластер є однією з привабливих сучасних форм територіальної організації виробництва та розміщення продуктивних сил України, особливо в умовах становлення ринкових механізмів господарювання, оскільки об'єднує на добровільних і взаємовигідних засадах суб'єктів економічної діяльності, що дозволяє їм успішно конкурувати на ринках різних рівнів. Кластерні технології сприяють налагодженню взаєморозуміння між управлінськими структурами, менеджерами різних суб'єктів господарювання у процесі вирішення соціально-економічних проблем певного регіону.

Бібліографічні посилання

1. *Портер Майкл Э.* Конкуренция : учебн. пособ. / пер. с англ. – М., 2001. – 495 с.
2. *Хмесик М. А.* Розміщення продуктивних сил та регіональна політика : навч. посібн. / Хмесик М. А., Горбач Л. М., Пастушенко П. П. – К. : Кондор, 2005. – 344 с.
3. *Бережна І. В.* Національні пріоритети та регіональні детермінанти соціально-

економічного зростання (на матеріалах АР Крим) : автореф. на здобуття наукового ступеня докт. екон. наук / І. В. Бережна / Ін-т регіональних досліджень. – Львів, 2005.

4. Колосовский Н. Н. Основы экономического районирования / Н. Н. Колосовский. – М., 1958. – 200 с.

5. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К., Ірпінь : ВТФ «Перун», 2009. – 1736 с.

Копелев И.Е. Понятие и роль кластеров в социально-экономическом развитии Украины. Исследованы сущность и роль кластеров в социально-экономическом развитии Украины. Проведен анализ основных положений и источников формирования кластеров и их влияния на социально-экономическое развитие страны.

Ключевые слова: кластер, промышленная группа, региональная политика государства, национальные приоритеты, региональные детерминанты, территориально-производственный комплекс, промышленный узел, энергопроизводственный цикл, оптимальная пропорциональность.

Kopelyev I.Yu. The concept and role of clusters in the socio-economic development of Ukraine. The author has explored the nature and role of clusters in the socio-economic development of Ukraine. There is the analysis of basic provisions and sources of the clusters and their impact on the socio-economic development of the country.

In author's opinion the simplest definition of economic cluster is industry group; detailed definition – a group of companies that combined spatial proximity and common activities. The cluster is one of the attractive contemporary forms of territorial organization of production and distribution of productive forces in Ukraine, especially in conditions of market management mechanisms, as united on a voluntary and mutually beneficial basis of economic operators, allowing them to successfully compete in the markets of different levels.

Keywords: cluster, industry group, regional policy of the state, national priorities, regional determinants of territorial-production complex, industrial hub, energy production cycle, optimal proportionality.

Надійшла до редакції 04.11.2013

Самсін І. Л.

кандидат юридичних наук
(Верховний Суд України)

УДК 342.95

ЩОДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕВИКОНАННЯ ПОДАТКОВОГО ЗОБОВ'ЯЗАННЯ

Розглянуто правову природу та механізм відповідальності за порушення податкового законодавства, а також їхній вплив на поведінку платника податків стосовно податкового зобов'язання та розвиток податкових зобов'язальних відносин у цілому.

Ключові слова: податкові правовідносини; платники податків; податкові зобов'язання; зобов'язальні правовідносини; податкова відповідальність.

Постановка проблеми. Інститут відповідальності за порушення податкового законодавства відрізняється від інституту забезпечення виконання податкового зобов'язання як за своєю природою, так і за напрямками впливу на розвиток податкового зобов'язання. Разом з тим, незважаючи на існування низки відмінностей, інститут відповідальності у податковому